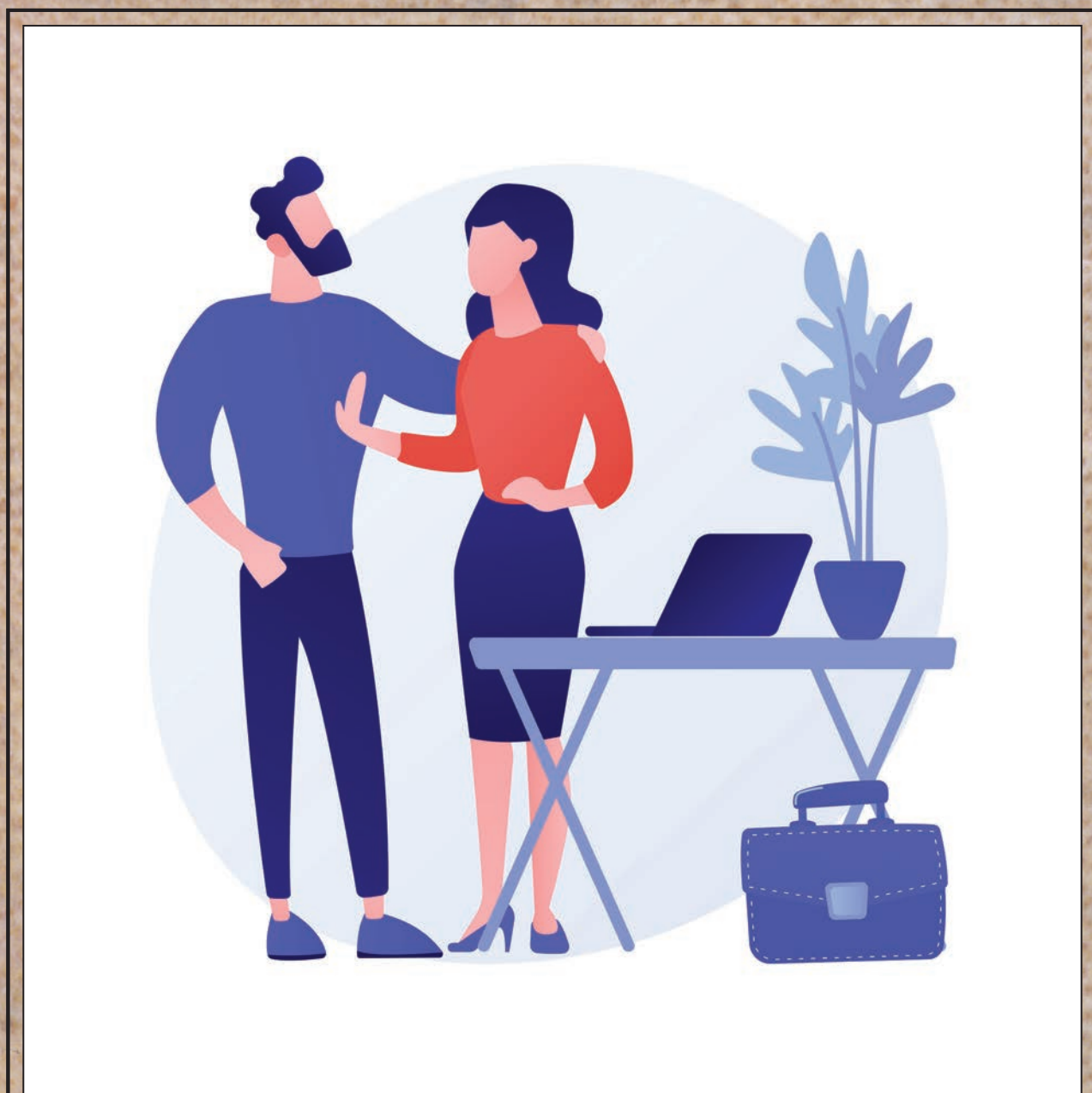

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranee
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 34, 2024, 3

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 34, 2024, 3

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Gorazd Bajc, Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Aleksandr Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Urška Lampe, Avgust Lešnik, John Jeffries Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povolo (IT), Marijan Premovič (MNE), Andrej Rahten, Žiga Oman, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Boštjan Udovič, Žiga Oman, Veronika Kos

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdj@gmail.com, **internet:** https://zdj.si

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 09. 2024.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS)

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series Historia et Sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / *Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.*

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdj.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: https://zdj.si/it.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website https://zdj.si/en/.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Alejandro Llinares Planells:

“Cuando un Valenciano va a Madrid es tenido por un bandolero”: Memoria y mitificación del bandolerismo del Reino de València (SS. XVII-XVIII) 263
 “Quando un valenciano va a Madrid è considerato un banditer”: memoria e mitificazione del banditario del Regno di Valencia (SS. XVII-XVIII)
 »Ko gre Valenčan v Madrid, ga imajo za bandita«:
 Spomin in mitifikacija banditizma v Kraljevini Valenciji (17.–18. stoletje)

Janko Trupej:

The Portrayal of the Balkans in the Slovenian Translations of Karl May's *Orientzyklus* 283
 La rappresentazione dei Balcani nelle traduzioni slovene dell'*Orientzyklus* di Karl May
 Upodobitev Balkana v slovenskih prevodih serije *Orientzyklus* Karla Maya

Jasna Podreka:

Why so Slow? Analysing the Systemic Regulation of Sexual Harassment and Violence in the Slovenian Academic Field 299
 Perché così piano? Analisi della regolamentazione sistemica delle molestie e della violenza sessuale nel campo accademico sloveno
 Zakaj tako počasi? Analiza sistemske ureditve spolnega nadlegovanja in nasilja v slovenskem akademskem polju

Rok Smrdelj, Mojca Suhovršnik &

Milica Antić Gaber: Gender Regimes in Slovenian Academic Field: Defining Sexual Harassment and Violence in Internal Regulations 315
 Regimi di genere nel campo accademico sloveno: definire le molestie sessuali e la violenza nei regolamenti interni
 Spolni režimi v slovenskem akademskem polju: opredelitev spolnega nadlegovanja in nasilja v internih aktih

Lucija Dežan, Mateja Sedmak & Zorana Medarić:

Overlooked Intersection of Gender and Racial/Ethnic Dimensions in Slovenian Academic Sexual Harassment & Violence Policies 329
 Intersezione trascurata tra genere e dimensioni razziali/etniche nelle politiche accademiche slovene sulle molestie e violenze sessuali
 Prezrta intersekcionalnost spolnih in rasno-etničnih dimenzij v politikah proti spolnemu nadlegovanju in nasilju v slovenskem akademskem prostoru

Katja Filipčič & Katja Skočir:

Regulation of Sexual Harassment in the Academic Environment – Between Legal Regulations and Ethical Codes 343
 Regolamentazione delle molestie sessuali nell'ambiente accademico – tra norme giuridiche e codici etici
 Regulacija spolnega nadlegovanja v akademskem okolju – med pravnimi predpisi in etičnimi kodeksi

Marta Soler-Gallart & Mar Joanpere Foraster:

The Struggles Against Gender Violence
in Spanish Universities and
How They Contributed to
Changing Legislation 357
*La lotta contro la violenza di genere nelle
università spagnole e come hanno
contribuito a cambiare la legislazione
Boj proti spolnemu nasilju na španskih univerzah
in njegov prispevek k spreminjanju zakonodaje*

Mojca Kukanja Gabrijelčič & Doroteja Zavšek:

Tiha pandemija: spolno nasilje med srednješolci
in srednješolkami v Sloveniji 367
*Pandemia silenziosa: violenza sessuale
tra gli studenti e studentesse delle
scuole superiori slovene
Silent Pandemic: Sexual Violence Among
Slovenian High School Students*

Jure Ramšak: EVROPA ZDAJ! (ali vsaj do 92'):

jugoslovanska zgodovina slovenskega
približevanja evropskim
integracijam 381
*EUROPA ADESSO! (o almeno entro il 1992):
la storia jugoslava dell'avvicinamento
sloveno alle integrazioni europee
EUROPE NOW! (or at Least by 1992):
The Yugoslav History of Slovenia Moving
Towards European Integrations*

Kazalo k slikam na ovitku 393

Indice delle foto di copertina 393

Index to images on the cover 393

EVROPA ZDAJ! (ALI VSAJ DO 92'): JUGOSLOVANSKA ZGODOVINA SLOVENSKEGA PRIBLIŽEVANJA EVROPSKIM INTEGRACIJAM

Jure RAMŠAK

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: jure.ramsak@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Na osnovi ustaljenih tesnih odnosov med Evropsko gospodarsko skupnostjo in Jugoslavijo se je Beograd konec osemdesetih let obotavljivo spustil v poglobljanje vezi z Brusljem, ki bi na koncu morda celo pripeljala do pridruženega ali celo polnopravnega članstva. V kolikor so geopolitične spremembe v Evropi po padcu berlinskega zidu in večja pozornost Bruslja na zapletene jugoslovanske notranje razmere delali te načrte nerealne, je socialistični establishment v Sloveniji ubral svojo pot približevanja nastajajoči Evropski uniji. Z analizo imaginarija evropskosti in tehnokratskih strategij harmonizacije z evropskimi predpisi članek pokaže na zavzetost zadnje slovenske socialistične vlade in reformirane Zveze komunistov Slovenije, ki pa se vseeno ni izključevala z vizijo evropske integracije Slovenije v okviru Jugoslavije.

Ključne besede: Jugoslavija, EGS, Enotni evropski akt, Zveza komunistov Slovenije, Bela knjiga 1990

EUROPA ADESSO! (O ALMENO ENTRO IL 1992): LA STORIA JUGOSLAVA DELL'AVVICINAMENTO SLOVENO ALLE INTEGRAZIONI EUROPEE

SINTESI

Verso la fine degli anni '80, incoraggiato dalle relazioni strette e consolidate tra la Comunità economica europea e la Jugoslavia, Belgrado intraprese con prudenza un approfondimento dei legami con Bruxelles che, auspicabilmente, avrebbe portato all'adesione della Jugoslavia a detta integrazione come membro associato o addirittura a pieno titolo. I cambiamenti geopolitici in Europa seguenti alla caduta del muro di Berlino e un'accresciuta attenzione di Bruxelles per la complicata situazione interna in Jugoslavia, invece, resero tali aspettative poco realistiche e spinsero l'establishment socialista in Slovenia a incamminarsi per la propria strada verso l'emergente Unione europea. Analizzando l'immaginario dell'europeismo e le strategie tecnocratiche di armonizzazione con le norme europee, l'articolo espone l'impegno dell'ultimo governo socialista sloveno e della riformata Lega dei comunisti della Slovenia, il quale, tuttavia, non precludeva la visione dell'integrazione europea della Slovenia nell'ambito della Jugoslavia.

Parole chiave: Jugoslavia, Comunità economica europea, Atto unico europeo, Lega dei comunisti della Slovenia, Libro bianco del 1990

UVOD¹

S svojim fokusom na obdobju med letoma 1988 in 1990, torej na času intenzivnih, čeravno še ne dokončnih političnih premikov tako v srednji in vzhodni Evropi kot tudi znotraj Jugoslavije, se pričujoči članek posveča debatom v zvezi z odnosom do procesa evropskega integriranja, ki so se v miljeju slovenskega poznosocialističnega establishmenta porajale v kontekstu razmišljanj o zunanji politiki, pa tudi v bolj imaginarnih kontekstih kulturnega samoumeščanja. Kot dopolnilo k obstoječim študijam, ki gradijo svoje argumente zlasti na virih, ustvarjenih s strani Evropske gospodarske skupnosti (EGS) (Radeljič, 2012; Zaccaria, 2016; 2021), se moja analiza naslanja na vzporedno branje dokumentov, ki so jih ob koncu osemdesetih let zapustili organi, ki so se tako na nivoju federacije kot na nivoju do EGS najbolj izpostavljene jugoslovanske republike Slovenije ukvarjali z mednarodnimi odnosi. Pogled zveznih organov za zunanje zadeve je v tej visoko federalizirani državi vredno dopolniti z republiškim iz dveh razlogov. Prvič, ker zaradi vitalnega interesa slovenskega gospodarstva in družbe, s tem pa tudi politike, razkriva dimenzije odnosov med Jugoslavijo in EGS, ki jih na osnovi beograjskih arhivov ne moremo v celoti rekonstruirati, kot so to nazorno pokazali že nekateri drugi avtorji (Udovič, 2017; 2022; Udovič & Vojinović Jačimović, 2019; Nečak, 2014; Režek, 2017). Drugič, ker analiza republiških strategij za približevanje evropskim integracijam, nastalih še v času zadnjega socialističnega izvršnega sveta pod vodstvom Dušana Šinigoja, kaže na sicer samoiniciativno, a še vedno v jugoslovanski okvir vpeto namero za odpravljanje ovir k tesnejšemu sodelovanju z EGS, kar lahko razumemo kot nov kamenček v razumevanju mozaika pogledov na prihodnost Slovenije v Jugoslaviji, ki so ostajali nedorečeni tudi še v začetku leta 1990 (Pirjevec, 2016; Repe, 2017; Gonzáles Villa, 2017). Slednje je tudi razlog uporabe označbe »jugoslovanska« zgodovina v naslovu pričujočega članka, s čimer želim poudariti zmotnost vse do danes ohranjene interpretacije gesla »Evropa zdaj!«, ki simbolizira omenjene programske usmeritve zadnje generacije slovenskega socialističnega establishmenta, kot separatističnega poziva.

Pazljivo sledenje dokumentom organov, ki so se ukvarjali z mednarodnimi odnosi na nivoju federacije in republike: zvezni sekretariat za zunanje zadeve,

zvezno predsedstvo, zvezni izvršni svet (vlada), republiški komite za mednarodne odnose in republiško predsedstvo omogoča, da se v tem članku osvetli nejasnost položaja Jugoslavije v zadnjih letih njenega obstoja v odnosu do procesa evropskega integriranja, o čemer med raziskovalci ne obstaja enotno mnenje (Radeljič, 2012, 70). Upoštevajoč spreminjajoč se mednarodni kontekst (zlasti padec režimov državnega socializma v srednji in vzhodni Evropi) bo ta članek pokazal na padajočo vrednost jugoslovanskih političnih delnic med bruseljskimi odločevalskimi krogi in na nerealnost priključitve Jugoslavije k EGS, o čemer se je špekuliralo v začetku devetdesetih let. V zvezi s Slovenijo diskusija o evropskih integracijah ali kar na splošno o ezoteričnem pojmu »evropskosti« kaže na pluralno predstavo o bodočnosti republike znotraj socialističnih oblastnih krogov, ki je za razliko od stališča opozicije in kasnejše Demosove vlade, da pot do Bruslja nikakor ne vodi skozi Beograd (Bučar & Udovič, 2023, 391), tudi ob sestopu z oblasti leta 1990 ni izključevala približevanja k EGS v okviru Jugoslavije. Hkrati pa to nedefinirano stališče ni odvrčalo republiškega vodstva od snovanja lastnih strateških načrtov za harmonizacijo slovenske gospodarske, socialne, kulturne in znanstveno-izobraževalne sfere z zahtevami ambicioznega programa »Evropa 92'«.

Slovensko razmišljanje o Evropi ob koncu osemdesetih let se nam ob zaključku pričujoče razprave kaže kot odlična ilustracija teze, s katero so nedavno nastopili avtorji knjige *1989: A Global History of Eastern Europe*, namreč da gre pri tem letu bolj kot za prelom za proces dolgotrajnejšega oblikovanja skupin, ki so po letu 1989 izoblikovale v »tranzicijske elite« (Mark et al., 2019, 12). Morda še bolj izrazito kot druge vzhodnoevropske elite in politična vodstva v ostalih delih Jugoslavije, je slovenski poznosocialistični partijski establishment s svojimi potezami kazal na opustitev kakršnihkoli resnih možnosti za alternativno (socialistično) modernost, pot k zahodnim gospodarskim in socialnim, nekoliko manj pa političnim tokovom, pa kot del nove normalnosti. O tem pričajo tudi koncizni načrti za prevzemanje pravnega reda in standardov EGS, ki ga je zadnji slovenski socialistični izvršni svet pustil kot testament ob predaji oblasti, odmevi tega dolgoročnega pristopa pa so postali očitni zlasti v naslednjem desetletju, ko se je Slovenija kot prva od držav naslednic Jugoslavije s pospešenimi koraki približevala Evropski uniji.

¹ Članek je nastal v sklopu projekta »Cold War Europe Beyond Borders. A Transnational History of Cross-Border Practices in the Alps-Adriatic area from World War II to the present«. Projekt financira Evropski raziskovalni svet (ERC) po pogodbi št. 101054963 in se izvaja na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper. Stališča in mnenja, izražena v tem dokumentu, so izključno avtorjeva in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali izvršne agencije Evropskega raziskovalnega sveta. Evropska unija niti organ za podeljevanje sredstev ne moreta biti odgovorna zanj. Članek predstavlja tudi raziskave, opravljene v okviru projekta N6-0304 *Vzpostavljane drugačne globalizacije* in programa P6-0272 *Sredozemlje in Slovenija*, ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) ter projekta »Auf der Suche nach der verlorenen Zeit« – Jugoslawien und die europäische Integration, ki ga je financirala Nemška akademska služba za izmenjavo (DAAD).

JUGOSLAVIJA IN EGS: VPRAŠANJE POLITIČNE IDENTITETE OB KONCU HLADNE VOJNE

Tako kot pri marsičem drugem, je hladnovojna geografska in geopolitična vmesnost Jugoslavije kot socialistične države izven sovjetskega bloka in kot evropskega člana koalicije svetovnega Juga bistveno pogojevala tudi medsebojni odnos Titove države z leta 1957 nastalo EGS. Upoštevajoč to edinstvenost in nihajoč med političnimi in gospodarskimi interesi, so predstavniki obeh strani, ki so začeli z neformalnimi stiki že konec petdesetih let, iskali ustrezno formulo za sodelovanje, ki bi lahko imela samo izvorni značaj onkraj tedaj poznanih vzorcev (članstvo ali pridruženo članstvo) (Zaccaria, 2016, 19). Vzpodbujena s sovjetsko invazijo na Češkoslovaško in v znak simbolične podpore reformsko usmerjenim liberalnim vodstvom v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, je Evropska komisija sklenila prvi trgovinski sporazum z Jugoslavijo leta 1970. Brez da bi ogrožal tedaj že dobro učvrščeno pozicijo Jugoslavije med obema blokoma oz. znotraj gibanja neuvrščeni, je bil ta sporazum viden kot najboljši kompromis za razvijanje nadaljnjih odnosov, pa tudi kot popotnica za vzdrževanje jugoslovanskega procesa ekonomske liberalizacije (Zaccaria, 2016, 46). Odnosi med Jugoslavijo in EGS v sedemdesetih letih so potekali v ozračju pretresov v Sredozemlju, kjer je slednja leta 1972 sprožila svojo splošno sredozemsko politiko (Global Mediterranean Policy) in sklenila vrsto sporazumov z državami ob njegovih obalah. Novi sporazum med Jugoslavijo in EGS iz leta 1980 pa je izstopal iz tega konteksta in bil označen kot *sui generis*, kot nekaj, kar so obe strani po tihem sprejeli kot najtesnejšo obliko sodelovanja z EGS, ki jo še dopuščajo jugoslovanska načela neuvrščeniosti (Zaccaria, 2016, 182). Evropska komisija je tako sprejela, kot se je izrazil njen takratni predsednik Roy Jenkins, Jugoslavijo kot državo v razvoju, umeščeno v Evropo oz. natančneje v Sredozemlje (Radeljić, 2020, 321).

Status neuvrščene evropske države v razvoju je bilo izhodišče pri katerem je Jugoslavija vztrajala vse do konca osemdesetih let ne le v odnosu do evropske šesterice, ki je medtem postala evropska dvanajsterica, ampak tudi širše v odnosu do svojih ekonomskih partnerjev iz kapitalističnih držav. S 70 odstotnim deležem pri celoti njenih ekonomskih odnosov s svetom (upoštevajoč izvoz-uvoz, tranzit, turizem, nakazila jugoslovanskih delavcev, skupna vlaganja) je EGS brez dvoma predstavljala najpomembnejšega jugoslovanskega

zunanjega partnerja. V kolikor je Jugoslaviji na osnovi prej omenjenega sporazuma iz leta 1980 bil omogočen brezcarinski izvoz velikega dela njenih industrijskih izdelkov – konec osemdesetih let več kot 9/10 – je bila situacija glede izvoza kmetijskih izdelkov zaradi notranjih protekcionističnih ukrepov EGS bistveno drugačna.² Restriktivni ukrepi pri uvozu kmetijskih proizvodov in izdelkov črne metalurgije (zaradi protidampinških ukrepov) pa niso bili edina težava, ki jo je jugoslovanska stran v drugi polovici osemdesetih let dojemala kot odmik od dogovorjenih načel. Izpostavljali so denimo tudi zavračanje sodelovanja pri evropski raziskovalni iniciativi EUREKA. Soočeni z obveznostjo vračanja dolgov, je jugoslovansko vodstvo začelo gojiti znatna pričakovanja do udeležbe EGS pri strukturalni transformaciji jugoslovanske ekonomije. Pri enem od srečanj v Bruslju (namestnika zveznega sekretarja za zunanje zadeve Budimirja Lončarja s komisarjem za sredozemsko politiko in odnose Sever-Jug Claudom Cheyssonom in predsednikom Evropske komisije Jacquesom Delorsom) je beseda tekla tudi ovlaganju v gradnjo in vzdrževanju tranzitne infrastrukture na jugoslovanskih tleh, ki so predstavljala tako kopensko povezavo z Grčijo kot kopensko vstopno točko za pomorsko blago, namenjeno v EGS.³ Tovrstne zahteve so se še okrepile po nastopu vlade Anteja Markovića, ki je sklicujoč se na uspehe svojih ekonomskih reform v posebnem memorandumu, naslovljenem na J. Delorsa izrazil pričakovanje po 1 milijardi ameriških dolarjev ugodnih posojil za nadaljnjo konsolidacijo jugoslovanskega bančnega in industrijskega sektorja, bodisi prek Evropske investicijske banke bodisi neposredno iz proračuna EGS.⁴

EGS vse do konca osemdesetih let ni bila v središču javne razprave v Jugoslaviji. Spreminjajoča se vloga te vse tesneje povezane skupnosti v svetu je bila sicer predmet določenih sočasnih akademskih analiz (Adamović, 1988), jugoslovanske državne oblasti pa so odnose z Brusljem obravnavale kot tehnično vprašanje in ga razvijale zgolj na medvladni ravni (Zaccaria, 2021, 255). Ko so konec osemdesetih let državne oblasti vendarle začele razmišljati o poglobitvi sodelovanja in vključevanju v določene programe EGS, so najprej ugotavljali, da je poznavanje institucionalnega ustroja te povezave med jugoslovanskimi državljani zelo pomanjkljivo, kar jih je pripeljalo do predloga o posebnih informativnih televizijskih oddajah na to temo, o realizaciji katerih pa ni dokazov.⁵ Občasne pozive o pridružitvi, ki so se konec osemdesetih let že pojavljali v tisku, je jugoslovanski veleposlanik pri EGS označil kot neresne in o njih leta 1988 niti ni želel

2 DAMSP, PA, 1988, 95, 435323, 6. 9. 1988.

3 DAMSP, PA, 1987, 117, 44905, 14. 3. 1987.

4 DAMSP, PA, 1989, 124, 443628, 27. 10. 1989.

5 DAMSP, PA, 1988, 95, 435323, 6. 9. 1988.

izgubljati besed,⁶ je pa konec tega leta s stališčem, da Jugoslavija »nekega dne« zaprosi za članstvo v EGS na seji zveznega predsedstva, presenetil slovenski predstavnik v predsedstvu CK Zveze komunistov Jugoslavije Štefan Korošec (Jakovina, 2020, 451), čemur so se v začetku leta 1989 začeli pridruževati tudi nekateri drugi glasovi jugoslovanskih visokih političnih predstavnikov (Zaccaria, 2021, 255).

Kljub poročilom o intenzivnosti procesa integriranja evropske dvanajsterice (in njihovi zadržanosti do sprejema novih članic), ki so jih pošiljali jugoslovanski diplomati iz Bruslja in od drugod, pa do globlje redefinicije pogleda na prihodnost odnosa med Beogradom in EGS vse do konca osemdesetih let ni prišlo. Glavni steber jugoslovanskega globalnega umeščanja je bila in ostala politika neuvrščenosti (septembra 1989 je v Beogradu zopet potekal vrh gibanja). Zvezni sekretar za zunanje zadeve Budimir Lončar je konec leta 1988 v Bruslju pojasnjeval namestniku grškega zunanjega ministra Theodorosu Pangalosu, da je pogoj za jugoslovansko vključevanje v vse vrste procesov evropskega sodelovanja in integriranja nadaljnja neodvisna in neuvrščena drža njegove države.⁷ Kot kažejo Lončarjevi pogajalski uspehi pri pogovorih z evropskimi partnerji, je Jugoslavija lahko s precej uspeha vse do zrušitve berlinskega zidu igrala na adut svoje neuvrščenosti; omenjal se je tudi specialni tip odnosa Beograda in Bruslja kot nekakšen most med EGS in gibanjem neuvrščenih (Jakovina, 2020, 451). Glede konkretnije oblike zblíževanja med Jugoslavijo in EGS pa so ostajale zadeve skoraj povsem nedorečene. Perspektiva vključevanja v »enotni evropski ekonomski prostor« je bila razumljena predvsem kot zunanja podpora silam, ki so se doma zavzemale za tržno naravnano reformo, konkretne modalitete pa so ostale nedefinirane.⁸ Ugodna atmosfera, v kateri so se odvijala srečanja na najvišji ravni med predstavniki Jugoslavije na eni strani in predstavniki Evropske komisije in voditelji njenih največjih članic na drugi strani, ni prinesla nobene otipljive spremembe pri jugoslovanskem približevanju EGS. Politične izjave v zvezi s tem so tudi pri najbolj proevropsko usmerjenih jugoslovanskih politikih, kot je bil Ante Marković, ostale ohlapne, še manj pa je bilo govora o konkretnem scenosledu in časovnih okvirih pristopanja (Zaccaria, 2021, 261–262).

Vsled interne analize, opravljene s strani zveznega sekretariata za zunanje zadeve v začetku leta 1989 pa polnopravno članstvo v tej povezavi v tistem trenutku v vsakem primeru za Jugoslavijo ni prišlo v poštev, saj je v očeh Bruslja izpolnjevala le eno zahtevo – da je evropska država. Glede kompatibilnosti političnega in družbenega sistema, pa tudi zunanje politike in stopnje ekonomske

razvitosti pa so tedaj obstajale tolikšne razlike, da se naj bi o članstvu ne kazalo pogovarjati niti v večletnem okviru. Ker bi zahtevala polno reciprociteto do držav članic EGS, je bila v tistem trenutku označena kot nesprejemljiva tudi opcija sporazuma o pridružitvi po 238. členu Rimske pogodbe, tako da se je kot edini realni model ponujal t. i. proximity agreement, po katerem bi s ciljem poglobljene ekonomske integracije zaživel mehanizmi sodelovanja v okviru posameznih, točno opredeljenih sektorjev.⁹ V tem času je vsaj na formalni ravni kot prvo določilo jugoslovanske zunanje politike še vedno veljala neuvrščenost, ki je narekovala tudi uradna stališča v zvezi z morebitnim pridruževanjem EGS, zato je v tem oziru presenetil predsednik jugoslovanskega predsedstva Janez Drnovšek, ko je na 9. vrhu gibanja neuvrščenih v Beogradu septembra 1989 podal izjavo, da članstvo v eni povezavi ne izključuje članstva v drugi, denimo v EGS (Radeljič, 2020, 324–327). Drnovšek je v času pred padcem berlinskega zidu predstavljal še osamljen glas znotraj jugoslovanskega državnega vrha, a že kmalu za tem, ob koncu leta 1989, je za uradni Beograd postal sprejemljiv tudi status asociacije, podoben tistemu, ki so ga z EGS podpisale Turčija in drugi dve evropski članici gibanja neuvrščenih, Ciper in Malta, a le pod pogojem, da se iz njega umakne klavzula o bodočem članstvu v skupnosti.¹⁰

Do bistvenega premika v odnosu do EGS je na jugoslovanski strani prišlo januarja 1990, ko je bila v zvezni skupščini sprejeta deklaracija, v kateri so bile evropske integracije opredeljene kot zunanjepolitična prioriteta države, zvezni sekretar za zunanje zadeve Budimir Lončar pa je nato naslednji mesec s posebnim pismom obvestil Bruselj, da namerava Jugoslavija z EGS vzpostaviti »posebne in tesne« odnose (Jakovina, 2020, 453). Kot je izhajalo iz omenjenega pisma, si je jugoslovanska stran v prvi fazi zamislila razgovore, na katerih bi ugotovili izhodiščne zahteve obeh partnerjev, nato pa bi prešli k sklepanju sporazuma o pridruževanju, kar pa še zdaleč ni pomenilo, da so bile jugoslovanske notranje razmere zrele za tovrsten korak. To lahko ugotovimo tako v zvezi z nedokončnostjo politične in gospodarske reforme in s tem povezane vzpostavitve institucionalnega okolja, ki bi omogočalo nadaljnje približevanje, kot tudi glede nejasne odločitve o naravi bodočega odnosa Jugoslavije z EGS. Kot je po obisku Anteja Markovića pri Jacquesu Delorsu marca 1990 poudaril eden izmed razpravljalcev na seji komisije zveznega izvršnega sveta za odnose s tujino, naj bi bilo v teoriji jasno: integracija pomeni carinsko unijo, asociacija pa bodoče polnopravno članstvo; v jugoslovanski praksi pa medtem očitno še ni bilo dokončno opredeljeno, kateremu od teh dveh ciljev sledi.¹¹ Dodaten

6 DAMSP, PA, 1988, 95, 435323, 6. 9. 1988.

7 DAMSP, PA, 1989, 123, 4351, 29. 12. 1988.

8 DAMSP, PA, 1989, 123, 4351, 29. 12. 1988.

9 DAMSP, PA, 1989, 123, 42956, 2. 2. 1989.

10 DAMSP, PA, 1989, 125, 445433, 17. 11. 1989.

11 AJ 130, 10167, Magnetofonski snimak sa 51. sednice Komisije Saveznog izvršnog veća za odnose sa inostranstvom, 30. 5. 1990, 4/4.

Slika 1: Rokovanje med Budimirjem Lončarjem na desni strani in Jacquesom Delorsom, Bruselj, 8. marec 1990. V ozadju tedanji predsednik Vlade SFRJ Ante Marković (Vir: Evropske skupnosti, 1990).

element nejasnosti je bila tudi spremenjena geopolitična situacija v srednji in vzhodni Evropi, ki jo je za sabo pustilo leto 1989. Za Jugoslavijo se tako v Bruslju ni več vedelo, ali bi se jo umestilo v sredozemsko soseščino EGS ali v skupino nekdanjih evropskih socialističnih držav, h katerim se je obračal bruseljski fokus in za katere so se že pripravljali obsežni finančni aranžmaji. Ne da bi razpolagali s konkretnimi informacijami, so se ugotovitve, da je Jugoslavija zdrsnila na lestvici prioritet EGS zavedali tudi v Beogradu, kjer je na seji omenjene komisije zveznega izvršnega sveta bilo tudi ugotovljeno, da še zdaleč ni več jasno, v katerem od koncentričnih krogov, sestavljenem iz nečlanic okrog jedra EGS, naj bi se po novem znašla Jugoslavija: najbrž »nekje med tretjim in četrtem«.

SLOVENSKA BELA KNJIGA

Sprejemanje za proces tesnejšega evropskega povezovanja ključnih dokumentov Evropske komisije oz. Evropskega parlamenta kot so bili *Vzpostavitev notranjega trga* (Completing the Internal Market) iz leta 1985 in *Enotni evropski akt* (Single European Act) iz leta 1986 ni šlo mimo pozornosti jugoslovanskih diplomatov v Bruslju, ki so o njihovem dolgoročnem vplivu poročali v svojih predhodno omenjenih depešah, s čimer pa niso sprožili širših odzivov znotraj zvezne administracije. Za razliko od medlega odziva v Beogradu, pa je proces evropskega integriranja v ekonomsko najbolj razviti republiko Sloveniji, meječi z ustanovno članico EGS

Italijo in Avstrijo, ki se je v drugi polovici osemdesetih let prav tako z naglimi koraki približevala tej povezavi, sprožil širši občutek nujnosti prilagajanja nastajajoči največji globalni ekonomski povezavi, hkrati pa tudi dvom v možnost nadaljevanja samoupravnega socialističnega modela gospodarskega razvoja. V okviru pristojnosti, ki jih pri razvijanju mednarodnih odnosov jugoslovanska zvezna ustava dopuščala posameznim republikam, je bila Slovenija že od konca sedemdesetih let vpeta v delovanje evropskih regionalnih povezav, zlasti Delovne skupnosti Alpe-Jadran, obenem pa je republiško vodstvo gojilo še posebno intenzivne stike z za slovensko gospodarstvo pomembnimi regijami iz zahodnoevropskih držav (Ramšak, 2014). Delež Slovenije je bil tako pri uvozu kot izvozu iz EGS znatno večji od jugoslovanskega povprečja: leta 1985 je šlo na trge EGS 24,4 % vsega jugoslovanskega in 40 % slovenskega izvoza; slovenski izvoz in uvoz iz EGS pa je do konca osemdesetih predstavljal več kot polovico njene zunanjetrgovinske menjave.¹² Dejstvo, da ima severni, obmejni del Jugoslavije še posebno vez z EGS in bi lahko predstavljal celo poskusno območje za preizkušanje norm sodelovanja med Skupnostjo in njeno veliko sosedo, so prepoznavali tudi nekateri evropski politiki, kot je bil italijanski novinar, pisatelj in član evropskega parlamenta Enzo Bettiza, ki je območje med Trstom, Gorico, Reko in Ljubljano predlagal kot inkubator za razvoj novih tehničnih mehanizmov zunanjenja angažmaja EGS (Radeljić, 2012, 69).

¹² ARS 1165, 1755, 133, Struktura blagovne menjave SFR Jugoslavije in SR Slovenije, 17. 3. 1989.

Slovenski gospodarstveniki, zlasti tisti izvozno uspešni, so bili tudi v ozadju iniciative za prilagajanje evropskim integracijskim procesom, s katero se je v zadnjem letu svojega mandata intenzivno ukvarjala zadnja republiška socialistična vlada pod vodstvom Dušana Šinigoja in jo tik pred nastopom nove, Demosove, vlade, opredelila v t. i. Beli knjigi (*Usmeritve Izvršnega sveta Skupščine republike Slovenije pri prilaganju evropskim integracijskim procesom*, 20. april 1990). Poudariti velja razliko med tem dokumentom in t. i. projektom konfederalnega koncepta, prav tako izdelanim ob koncu Šinigojevega mandata, za katerega se tudi uporablja izraz »Bela knjiga«, čigar proces snovanja pa se je začel šele spomladi 1990, medtem ko je snovanje strategije prilagajanja evropskim integracijam steklo že več kot leto dni prej, ko še ni bilo govora o »asimetrični federaciji« (Repe, 2003, 71). Osnovo za pripravo tovrstne strategije so predstavljali sklepi skupščine Socialistične republike Slovenije iz maja 1989, v katerih so bili kot dolgoročni cilji, h katerim mora stremeti celotna Jugoslavija, opredeljeni polnopravno članstvo v EGS, EFTI in OECD.¹³ Čeravno je šlo za dokument tehničnega značaja, nekakšen priročnik za harmonizacijo s predpisi, ki si jih je do konca leta 1992 zadala udejanjiti EGS, je bila *Bela knjiga* tudi izraz med tedanjim slovenskim reformskim establishmentom že močno prisotnih stremeljenj k »prevrednotenju dosedanjega koncepta družbenega razvoja« (str. 6). V tem smislu je bila strategija ne le izraz potrebe po prilaganju tehničnim zahtevam nastajajočega evropskega skupnega trga, ampak tudi poziv k »celoviti evropski politiki na vseh področjih«, kot priložnost »za postopen prehod na nivo razvoja družbe, ki ustreza razviti zahodni Evropi« (str. 4). To bi pomenilo tudi pridruževanje programom EGS, ki so si na različnih področjih (znanost, izobraževanje, varstvo okolja, varstvo potrošnikov, turizem, socialno varstvo, podjetništvo) zadali za cilj povečanje na eni strani notranje socialne kohezivnosti in na drugi globalne konkurenčnosti (str. 7). Podrobnosti sočasnih debat v zvezi z dilemo, kako naj EGS odgovori na razmere po dveh naftnih krizah in »šoku globalnega«, pa naj si bodo to neoliberalne strategije prilagajanja globalnim trgom (Warlouzet, 2018; Ventresca, 2022) ali Delorove personalistične zamisli o tretji poti (Zaccaria, 2023), takratnim slovenskim političnim in gospodarskim elitam niso bile podrobno poznane. Čeravno so se v tistih letih tudi zahodnoevropske države soočale z visoko brezposelnostjo, zadolženostjo in še nekaterimi neugodnimi makroekonomskimi kazalci, je v kontekstu še veliko globlje jugoslovanske krize ideja »vrnitve v Evropo« hitro dobivala na veljavi ne le med opozicijsko naravnanimi intelektualnimi krogi, ampak tudi v širši javnosti (Zajc, 2017).

Slovenska »Bela knjiga« se je umeščala tudi v kontekst poglobljanja čezmejnega sodelovanja in razvijanja

mednarodnih odnosov na nivoju republike, katerega nosilec ni bil le republiški komite za mednarodno sodelovanje, ampak tudi številne institucije in posamezniki iz akademskega sveta in civilnih združenj, npr. naravovarstveniki (Ramšak, 2014). Pomembna perspektiva se je odpirala zlasti skozi aktivno udeležbo slovenskih predstavnikov v Delovni skupnosti Alpe-Jadran, pa tudi v Skupščini evropskih regij in Delovni skupnosti evropskih obmejnih regij (Bela knjiga, 1990, 12). Skozi te oblike mednarodnega multilateralnega sodelovanja so se tudi slovenske politične in intelektualne elite vključevale v (zahodno)evropski trend regionalizma, skozi katerega se je krhalo ustaljeno razmerje med centrom in periferijo in se izkazovalo, da je možno zadeve skupnega interesa urejati tudi kot dopolnilo institucionalnemu delovanju centralne države (Klabjan, 2013, 410).

Slovenski gospodarstveniki, zbrani v *Odboru 92* znotraj Gospodarske zbornice Slovenije se že v izhodišču opredelili za celovite sistemske spremembe, ki bi preprečile »oddaljevanje od razvitega sveta« in »prepuščenost samemu sebi« pri vprašanju družbeno-ekonomskega razvoja. Prilagoditev jugoslovanskega ekonomskega sistema pogojem, ki so veljali na tržišču EGS, sprememba ustave, nov zakon o podjetjih in tujih vlaganjih in vsesplošna deregulacija in liberalizacija so bili razumljeni kot edina možna pot za ohranjanje vitalnih tehnoloških in kapitalskih povezav z Evropo. Določena odstopanja od norm, ki so veljale v kapitalističnih evropskih državah, so v začetku leta 1989 dopuščali le še v pogledu ohranjanja socialističnega samoupravljanja, čeprav brez podrobnejših opredelitev o bodočem delovanju te hibridnosti.¹⁴ Nujnost spremembe jugoslovanske zakonodaje so videli zlasti na področju tehničnih standardov, tretmaja industrijske lastnine in blagovnih znamk, statistične metodologije, predpisov v zvezi s pretokom blaga, in uslug, kot nujen pa se je izpostavil stabilen informacijski pretok. Za učinkovito vodenje kompleksnih procesov organizacije, tako na strani države kot podjetij, je bilo predvideno tudi izobraževanje menedžerskih kadrov in vzpostavitev ekspertnega sistema v okviru specializiranih centrov (Bela knjiga, 1990, 4, 11).

Koordinacijska komisija za Evropo po letu 1992, ki jo je pri slovenskem izvršnem svetu vodil njen podpredsednik Janez Bohorič, in *Podkomisija za Evropo po letu 1992*, ki jo je pri republiškem komiteju za mednarodno sodelovanje vodila predsednica tega organa Cvetka Selšek, sta večino svojih naporov posvečali sistematični pripravi nabora ukrepov, ki bi jih za uskladitev z veljavnimi oz. nastajajočimi normativi EGS bilo potrebno (na republiški in zvezni ravni) sprejeti na tako rekoč vseh področjih družbenega in gospodarskega življenja. Najbolj kritične vidike oz. ovire sodelovanja z EGS so imeli pred očmi tudi v Beogradu, ki so ga ljubljanske

13 ARS 1271, 17, 151, Poudarki iz razprave 70. seje koordinacijskega odbora RSMO, 24. 10. 1989; ARS 1944, 59, 670, Usmeritve Izvršnega sveta Skupščine republike Slovenije pri prilaganju evropskim integracijskim procesom, 20. 4. 1990, 12.

14 ARS 1165, 1755, 133, Slovensko gospodarstvo in Evropa 1992, 17. 3. 1989, 2.

oblasti natančno seznanile s svojo Belo knjigo, a do izdelave njene vzporednice na zvezni ravni ni prišlo.¹⁵ Medtem so se slovenska analiza in predlogi na osnovi proučevanja obstoječega pravnega stanja v Jugoslaviji in novih norm EGS dotaknili zaščitne politike trga, standardizacije in medsebojnega priznavanja atestov, kmetijstva, zdravstva, varstva okolja, prometa, prostega gibanja oseb, monetarnega in finančnega sistema, zavarovalništva, fiskalnega sistema, industrijske in intelektualne lastnine, informacijskih storitev, turizma, varstva potrošnikov, znanstvenega raziskovanja, izobraževanja, kulture, statistike, prava gospodarskih družb, pretoka delovne sile, javnega sektorja in energetike. Verjetno ni naključje, da so se nekatera imena ekspertov, ki so sodelovala pri pripravi Bele knjige v letih 1989–1990, pojavljala tudi v kasnejših pogajanjih pri pridružitvenem procesu samostojne Slovenije k Evropski uniji (Iztok Jarc, Jelka Pfeifer, Biserka Videtič idr.).

EVROPA ZDAJ! – Z JUGOSLAVIJO K EVROPI

Značilnost naracije avtorjev Bele knjige je bila dosledno vzporedno omenjanje Slovenije in Jugoslavije kot prostora, kjer se morajo odvijati zahtevane reforme in prilagoditve, ki bodo vodile k približevanju EGS. V besedilu je bilo sicer jasno nakazano, da se je slovensko okolje začelo zavedati tega procesa dosti pred drugimi jugoslovanskimi sredinami, izpostavljena pa so bila tudi nekatera konceptualna razhajanja. Ta so se nanašala predvsem na predolgo vztrajanje pri obstoječih dogovorih med EGS in Jugoslavijo, ki so slednji omogočali preferencialni status, kar je po mnenju slovenskih izvedencev na dolgi rok prineslo le škodo. Za razliko od nekaterih, ki so še naprej iskali zaslombo v statusu Jugoslavije kot države v razvoju, je bilo slovensko stališče, da je potrebno čimprej pristopiti k t. i. evolutivni klavzuli iz sporazuma iz leta 1980, ki je predvidevala recipročnost trgovanja med obema partnerjema, kar bi pomenilo prvi korak k vključevanju v evropski ekonomski prostor.¹⁶ Gledano v celoti, pa pogledov slovenskih gospodarskih in političnih elit niso prevečali pogledi o nezmožnosti prilagoditve jugoslovanske federacije kot celote evropskemu integracijskemu trendu, še zlasti potem, ko je za krmilo Jugoslavije stopil pro-tržno orientiran Ante Marković.

V začetku leta 1989 se je v Evropskem parlamentu pojavila pobuda politične skupine radikalcev za vključitev Jugoslavije v EGS, o evropski usmeritvi pa je pred zavzetjem stališča svoje politične skupine prišel tedaj v Ljubljano poizvedovati tudi poslanec komunistov Giorgio

Rossetti. Prvak Zveze komunistov Slovenije Milan Kučan mu je v zvezi s tem povedal, da bi se korakov v tej smeri kazalo lotiti po opravljeni temeljiti študiji, ko bi se še lahko v sodelovanju obeh strani začelo iskati modalitete integracije, vendar z upoštevanjem dejstva, »da bo Jugoslavija ostala socialistična in neuvrščena država«. V tistem trenutku je bilo po Kučanu ključno predvsem, da Evropa v sozvočju z jugoslovanskimi notranjimi reformami deluje kot spodbujevalec zmanjševanja njenega razvojnega zastanka, z največjim poudarkom na omogočanju prodora jugoslovanskih gospodarskih subjektov na evropski trg (Repe, 2015, 141–142).

Slovensko snovanje Bele knjige se je že konec leta 1988 pravzaprav pričelo s pozivom raznim zveznim organom, da se vključijo v razpravo in jih pozvalo k medresorsko usklajenemu programu prilagoditve zahtevam evropskega skupnega trga. V ta namen je slovenska stran predlagala oblikovanje skupine ekspertov na zveznem nivoju, nad celotno strategijo pa bi morala bdeti zvezna vlada in jo nato tudi predlagati v potrditev zvezni skupščini. Posebej je bila izpostavljena potreba, da si Jugoslavija nemudoma zagotovi ustrezno mesto pri EGS, ki ji bo omogočalo spremljanje njenih novih standardov in predpisov oz. celo sodelovanje pri postopkih sprejemanja. Kot izhodišče za oblikovanje jedra kompetentnih jugoslovanskih sogovornikov evropskim institucijam je bil predviden program usposabljanja kadrov iz celotne države pri različnih organih EGS. Jugoslovanski diplomatski službi pa naj bi se naložilo intenzivno spremljanje izkušenj ne-članice EGS kot so bile Avstrija, Švica in Madžarska pri prilagajanju programu Evropa 92'.¹⁷ Slovenski republiški komite za mednarodno sodelovanje je bil tudi pobudnik iniciative, da se v načrtovano koordinacijsko telo za sodelovanje SFRJ-EGS pri zveznem sekretariatu za zunanje zadeve ali pri zveznem sekretariatu za ekonomske odnose s tujino oz. kar neposredno pri zvezni vladi vključijo tudi predstavniki republik in pokrajin, kar je bilo v Beogradu sprejeto z odobravanjem.¹⁸ Morda ne s takšno vnemo kot bi si želele republiške, a zvezne oblasti so pri svojih stikih z EGS vendarle vlagale napore v doseganje vsaj nekaterih ciljev, ki so jih celovito opredelili v slovenski Beli knjigi. V letih 1988–1989 so bili tako doseženi določeni dogovori o standardih glede zaščite okolja, energetske oskrbi, veterinarskem in fitopatološkem nadzoru, zatikalo pa se je pri pristopu k Evropskemu svetu za standardizacijo in pri uporabi enotnega administrativnega dokumenta v zvezi s carinskimi postopki.¹⁹

15 AJ 130, 9715, 336-1/89, Prvo poročilo o pripravah SR Slovenije in SFR Jugoslavije na Evropo po letu 1992, 27. 7. 1989.

16 ARS 1944, 59, 670, Usmeritve Izvršnega sveta Skupščine republike Slovenije pri prilaganju evropskim integracijskim procesom, 20. 4. 1990, 13.

17 DAMSP, PA, 1989, 123, 4582, 18. 1. 1989.

18 DAMSP, PA, 1989, 123, 417425, 21. 4. 1989.

19 AJ 130, 9905, Magnetofonski snimak sa 21. sednice Komisije Saveznog izvršog veća za odnose sa inostranstvom, održane 20. septembra 1989, 10/1; DAMSP, PA, 1989, 123, 4351, 29. 12. 1988; 42956, 2. 2. 1989.

Slika 2: »Plakat Evropa zdaj!«: 11. kongres Zveze komunistov Slovenije, Ljubljana, 22.–23. 12. 1989 (Vir: Jani Bavčer).

V politično pregretem letu 1989, ki ga je poleg kosovske krize zaznamovalo tudi vse globlje razhajanje med slovenskim in srbskim političnim vodstvom (Ramšak, 2021), je marsikdo spregledal drugi del slogana »Evropa zdaj!«, pod katerim je decembra tega leta potekal zadnji, 11. kongres Zveze komunistov Slovenije. Podnaslov te parole, ki so jo v drugih delih Jugoslavije kratkoma razumeli kot poziv k takojšnji priključitvi Slovenije k EGS, se je namreč glasil »Z Jugoslavijo k Evropi« in kot tak odražal prej pojasnjeno

razumevanje »evropskosti« pri slovenskem partijskem vodstvu. Šlo je za poziv k doseganju »evropske kakovosti življenja« tako na političnem kot na gospodarskem, kulturnem, izobraževalnem in znanstvenem področju, ki pa ga je bilo po prepričanju slovenskih reformskih komunistov še vedno mogoče doseči tudi znotraj prenovljene Jugoslavije (Čepič, 2008, 445). »Evropska kakovost življenja« je v tedanjem kontekstu frustracije nad ekonomsko in vse bolj tudi politično krizo, ki slovenskega okolja sicer ni zajela tako močno

kot preostanka Jugoslavije (Borak, 2002, 171–189), pomenila eklektični imaginarij družbe, ki nima ni več skupnega z neučinkovitostjo zatečenega sistema:

[P]redvsem mir v svetu in doma, spoštovanje človekovega dostojanstva z varstvom njegovih pravic in svoboščin, pravni red, ki utrjuje in zagotavlja svobodo in varnost ljudi, višji družbeni in življenjski standard z zaslušk, ki v drugi polovici devetdesetih let ne bo bistveno zaostajal za zasluški sosedov, manj prisilno, manj škodljivo in izčrpavajoče ter hkrati bolj svobodno in ustvarjalno delo na sodobnih, neizkoriščevalskih tehnologijah, z večjim učinkom in boljšim rezultatom, prijazno in uravnovešeno družbeno okolje za življenje ljudi ter takojšnje reševanje najbolj žgočih ekoloških problemov, visoko produktivnost zaposlenih, skrb za prvo zaposlitev in zadostno solidarnost za delovno nezmožne ter za delavce, ki jih je treba prezaposlovati zaradi strukturnega prilagajanja gospodarstva in družbe v celoti, kulturo zdravega življenja in dejavno demografsko politiko, kulturni razcvet in identiteto Slovenije v pestri Jugoslaviji in Evropi, visoko raven splošnega in kvaliteten prodor specializiranih znanj, sodelovanje zaposlenih pri vodenju in upravljanju podjetij, samoupravljanje v družbenih podjetjih, družbeni, nazorski in politični pluralizem, konkurenco, življenje v SFR Jugoslaviji po meri interesov in odgovornosti enakopravnih narodov in narodnosti ter njihovih republik, vstop v evropske integracije in varovanje narodne samobitnosti ter državne suverenosti. (Repe, 2015, 142–143)

S podobnim diskurzom »evropskosti« je bil zaznamovan tudi programski dokument ZKS – Stranke demokratične prenove »Evropa zdaj!«, s katerim se je ta podala na aprilske volitve leta 1990; o vključevanju v EGS je govoril kot o Strankini programski opredelitvi, ki terja vsestranske priprave, od same EGS pa pričakoval, da »v primernem roku« omogoči polnopravno vključitev Jugoslavije v njene vrste (Repe, 2003, 115, 132). Podobno so se izrekale tudi ostale stranke, ki so izšle iz nekdanjih socialističnih družbenopolitičnih organizacij (Socialistična zveza Slovenije – zveza socialistov in Zveza socialistične mladine Slovenije – liberalna

stranka), le da je slednja »Evropo« in »evropskost« opredeljevala tudi kot »točko identifikacije« njenih članov in simpatizerjev (Repe, 2003, 167, 181).

Tako kot »evropskost«, se je tudi jugoslovanski moment pojavljal v nadvse posplošenem kontekstu, a je bil vendarle še vedno prisoten. Istočasno so bile izjave slovenskih politikov v prid evropske integracije Jugoslavije kot celote bolj nedvoumne. Proti njeni dezintegraciji in samostojnemu vstopu posameznih republik v EGS kot načinu reševanja lastnih problemov se je tako jasno opredelil Janez Drnovšek, ko se je kot predsednik zveznega Predsedstva aprila 1990 pogovarjal z avstrijskim kanclerjem Franzem Vranitzkyjem in pri tem poudaril pomen evropske perspektive za jugoslovansko federacijo zlasti kot odgovor na določene separatistične klice iz Slovenije.²⁰ S podobnim stališčem o nujnosti vključitve Jugoslavije kot celote v integrirano Evropo je Drnovšek nastopil tudi ob srečanju z vplivnim ameriškim podjetnikom Georgeom Sorosem.²¹ Janezu Janši kot vidnejšemu predstavniku nastajajoče slovenske opozicije se medtem ni zdela realna pot Slovenije do EGS niti v sklopu enotne Jugoslavije (z »državljsko vojno na Kosovu«) niti samostojno, saj bi to v nasprotju (s tedanjimi) interesi slovenske partije zahtevalo spremembo državnih meja.²² Vtis, da so bili slovenski pozivi k neodvisnosti bolj izraz trenutnega razpoloženja kot pa realne politične opcije si je spomladi 1990 ustvaril tudi vodja delegacije EGS v Beogradu Marc Janssen. Slika o Jugoslaviji kot razkrajajoče se federacije, razdeljene med »progressivni sever in avtoritarno ter dogmatično Srbijo« pa se je v Bruslju začela konsolidirati šele po prvih večstrankarskih volitvah v Sloveniji in na Hrvaškem (Zaccaria, 2021, 261–262).

Problematična situacija glede spoštovanja človekovih pravic, kakor tudi obotavljivost oblasti v nekaterih jugoslovanskih republikah pri uvajanju načel političnega pluralizma so se v zadnjem obdobju obstoja države kazali kot največja ovira približevanju EGS. Za razliko od predhodnih stikov in ohlapnih dogovorov med obema stranema v času vrhunca hladne vojne, ko se o jugoslovanskem notranjepolitičnem sistemu in stanju človekovih pravic ni razpravljalo, je bila sedaj dosledna demokratizacija političnega sistema skupaj s povsem na novo postavljenim ekonomskim sistemom predstavljena kot pogoj za kakršnekoli nadaljnje korake.²³ Vladavina pravne države, spoštovanje človekovih pravic, večstrankarski parlamentarni sistem in

20 AJ 803, 1030, 107, Zabeleška o razgovoru predsednika Predsedništva SFRJ dr Janeza Drnovškega sa avstrijskim saveznim kancelarom Francom Vranitzkyjem, održanom 6. aprila 1990 u Belom Dvoru, 3.

21 AJ 803, 1030, 115, Zabeleška o razgovoru predsednika Predsedništva SFRJ dr Janeza Drnovškega sa ameriškim biznismenom Georgeom Sorosem, 17. 4. 1990, 5.

22 DAMSP, PA, 1989, 6, 445300, 11. 11. 1989.

23 ARS 1271, 17, 151, Magnetogramski zapis 70. seje Koordinacijskega odbora Republiškega družbenega sveta za mednarodne odnose, ki je bila dne 24. 10. 1989 v Ljubljani na temo – Medsebojno informiranje in ocena problemov v zvezi z vključevanjem Slovenije in Jugoslavije v evropske integracijske procese, 21.

izpeljava svobodnih volitev so bile vse postavke, s katerimi slovenski reformski komunisti do konca leta 1989 niso več imeli težav in so jih skupaj z zahtevo po vstopu v Svet Evrope zapisali tudi v slovenski Beli knjigi.²⁴ Je pa na ta deficit zato toliko bolj jasno zlasti v zvezi s Kosovom pokazal evropski komisar za Sredozemlje in Latinsko Ameriko, španski konservativni politik Abel Matutes, ko je od Janeza Drnovška zahteval naj se državno vodstvo najprej opredeli za reševanje nastale situacije po demokratični poti in ob spoštovanju načel človekovih pravic, šele nato pa lahko računa na podporo EGS. Iz Matutesovih besed je bilo jasno, da v Bruslju po koncu hladne vojne Jugoslaviji glede njene notranje situacije ne bodo več gledali skozi prste.²⁵

SKLEPNA RAZPRAVA

Dejstvo, da je bil ravno v dneh razglašanja deklaracij o samostojnosti Slovenije in Hrvaške konec junija 1991 v Bruslju podpisan tretji finančni protokol med Jugoslavijo in EGS (ki sicer potem ni bil poslan Evropskemu parlamentu v potrditev), kaže na to, da dialog o stabilizaciji in pridruževanju med obema stranema ni zamrl vse do izbruha oboroženih spopadov v Jugoslaviji (Radeljič, 2012, 87). Pri teh naporih uradni Beograd seveda ni mogel več računati na podporo Demosove vlade v Ljubljani niti ne na reformirane slovenske komuniste, ki so se z odhodom s 14. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije januarja 1990 na simbolični ravni, nato pa še mesec dni kasneje na deklarativni ravni (Repe, 2003, 101) prav tako opredelili za slovensko samostojnost. Ne tako dolgo pred tem, kot je pokazala naša diskusija, pa so bile opcije slovenskega in jugoslovanskega približevanja EGS še povsem odprte. Še več, sledeč vitalnim interesom slovenskega gospodarstva in drugih vplivnih segmentov družbe, je slovensko republiško vodstvo iskalo načine, kako svoje odločno stališče o nujnosti priključitve toku evropskega povezovanja, približati celotni jugoslovanski politični skupnosti. Tako na nivoju Slovenije kot Jugoslavije je bila obljuba evropske integracije razumljena kot nekaj, kar lahko bistveno pripomore k doseganju notranje reforme, stabilnosti in prosperitete, verjetno celo ustavno prenovljene Jugoslavije v celoti. Dvojni pomen »Evrope« za Slovenijo in Jugoslavijo je v uvodniku samo kratek čas izhajajoče revije, poimenovane enako kot je bilo geslo 11. kongresa Zveze komunistov Slovenije, »Evropa zdaj! Z Jugoslavijo k Evropi«, verjetno najbolje zajel Ciril Ribičič, ko je zapisal:

Ne gre le za naš vstop v Evropo, ampak za to, da začnemo po najbolj zahtevnih evropskih merilih živeti in delati doma. Takšen cilj in merilo nista mišljena kot nekaj Sloveniji in Jugoslaviji tujega in ne pomenita idealiziranja tujih dosežkov: pomenita večjo odprtost za izkušnje najbolj uspešnih držav v Evropi in svetu, pa tudi kritičen odnos, prevrednotenje in aktivno soustvarjanje evropskih vrednot. Evropa ima različne izkušnje, tudi izkušnje Slovencev z njo so različne. Ni nam torej vseeno, kakšen položaj bo imela Slovenija v Jugoslaviji in kakšnega Jugoslavija v Evropi. (Ribičič, 1989, 3)

Nekaj povsem drugega pa je bilo vprašanje, kako najti modalitete pridruževanja Jugoslavije k EGS v ozračju, ko se je korenito spreminjala geopolitična slika v Evropi in svetu, strateški interes EGS za ohranjanje Jugoslavije kot dejavnika stabilnosti tako v konstelaciji Vzhod-Zahod kot Sever-Jug pa je bistveno upadel. Zvezno vodstvo, vključno s slovenskimi predstavniki v njem, je v tem oziru podobno kot ostale evropske članice gibanja neuvrčenih iskalo pragmatične rešitve, ki ne bi izključevale članstva v eni skupini držav s članstvom v drugi. Še kot večji problem pa so se izkazovale politične napetosti in demokratični deficit v nekaterih delih Jugoslavije, v zvezi s čimer EGS ni bila več pripravljena na kompromise.

V kolikor je bila Markovičeva reforma gospodarskega sistema osnova, s katero slovenski reformirani komunisti, vse bolj približujoči se evropski socialdemokraciji, niso imeli težav in so jo videli kot ustrezen korak k doseganju pogojev za evropsko integracijo, je bila dinamika tega procesa razlog za nezadovoljstvo, ki je vodila v oblikovanje lastnega programa. A čeprav je iz teh koncniz in strateško zastavljenih besedih vela tudi frustriranost nad nerazumevanjem in ovirami iz določenih delov Jugoslavije, »evropskost« pa je v političnem diskurzu nastopala kot imaginarni kontrapunkt vsemu tistemu, kar je šlo v federaciji narobe, Jugoslavija tudi na tej stopnji še ni bila odpisana. Zdi se, da je bila prisotna celo bolj kot je bil element samoupravnega socializma, ki ga je tehnokratska elita v tistem trenutku ohranjala le še na papirju. Verjetno bodo nadaljnje analize pokazale, da slovenska fascinacija z »evropskostjo«, ki ni avtomatsko pomenila tudi zahteve za takojšnjo pridružitve republike k EGS, ni bila povsem edinstven fenomen znotraj Jugoslavije v zadnjih letih njenega obstoja. Ob prevladi logike nacionalnega urejanja zadev pa je tudi element evropskega integriranja postal nekaj, o čemer je bilo možno razpravljati samo še v okviru samostojnega oziranja republiških prestolnic proti Bruslju.

24 ARS 1944, 59, 670, Usmeritve Izvršnega sveta Skupščine republike Slovenije pri prilaganju evropskim integracijskim procesom, 20. 4. 1990, 14.

25 AJ 803, 1030, 108, Beleška o razgovoru predsednika Predsedništva SFRJ dr. Janeza Drnovškega sa visokim komesarom i članom Komisije Evropske zajednice Abel Matutes-om, 5. 4. 1990.

EUROPE NOW! (OR AT LEAST BY 1992): THE YUGOSLAV HISTORY OF SLOVENIA
MOVING TOWARDS EUROPEAN INTEGRATIONS

Jure RAMŠAK

Science and Research Centre Koper, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: jure.ramsak@zrs-kp.si

SUMMARY

While particularly during the 1970s and 1980s, socialist Yugoslavia maintained close contact with the neighbouring European Economic Community, its most important foreign trade partner at the time, this did not preclude Yugoslavia's non-aligned foreign policy. Based on newly accessible documents from the federal foreign affairs authorities, the first part of the paper analyses Belgrade's official position vis-à-vis Brussels in the late 1980s and early 1990s. Namely, with the fall of the Berlin Wall, which reduced Yugoslavia's geopolitical relevance, and the growing wariness of the European commissioners with regard to its complicated internal affairs situation, the prospect of Yugoslavia attaining associate or even full membership in the European Economic Community – aspirations particularly promoted by the reform government of Ante Marković – proved unrealistic. In the northernmost Yugoslav republic, which was also most actively engaged in an economic exchange with the European Economic Community, frustration over sluggish negotiations on the part of federal authorities with Brussels and especially the comprehensive integration process introduced in the European Economic Community by the Single European Act prompted an autonomous search for new paths to the emerging largest global economic bloc. The second part of the article draws on materials of republican provenance to provide an analysis of the imaginary of Europeanism, as well as of the technocratic strategies adopted to approximate the Slovenian/Yugoslav legislation and standards (the so-called 1990 White Paper), which was a major focus of the last Slovenian socialist government and the reforming League of Communists. Although the catchphrase of the time, "Europe Now!", was interpreted in some parts of Yugoslavia as a call for Slovenia to immediately and independently join the European Economic Community, the Slovenian late-socialist establishment still allowed for the possibility of Slovenia integrating into Europe within the framework of Yugoslavia.

Keywords: Yugoslavia, European Economic Community, Single European Act, League of Communists of Slovenia, 1990 White Paper

VIRI IN LITERATURA

Adamović, Ljubiša (ur.) (1988): Jugoslavija i Evropska ekonomska zajednica. Beograd, Institut za međunarodno politiko i privredu.

AJ 130 – Arhiv Jugoslavije (AJ), Zvezni izvršni svet (fond 130).

AJ 803 – Arhiv Jugoslavije (AJ), Predsedstvo SFRJ (fond 803).

ARS 1165 – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Gospodarska zbornica Slovenije (fond 1965).

ARS 1271 – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Republiški družbeni svet za mednarodne odnose (fond 1271).

ARS 1944 – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Predsedstvo SRS (fond 1944).

Borak, Neven (2002): Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

Bučar, Maja & Boštjan Udovič (2023): The Slovenian Perception of the EU: From Outstanding Pupil to Solid Member. *Comparative Southeast European Studies*, 71, 3, 388–411.

Čepič, Zdenko (2008): Evropa zdaj! Programski pogledi slovenskih političnih strank, predvsem slovenskih komunistov na Evropo v procesu demokratizacije in osamosvajanja. V: Troha, Nevenka, Šorn, Mojca & Bojan Balkovec (ur.): *Evropski vplivi na slovensko družbo*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev, 437–449.

DAMSP PA – Diplomatski arhiv Ministrstva za zunanje zadeve republike Srbije (DAMSP), Politični arhiv (fond PA).

González Villa, Carlos (2017): From “Pessimism” to Geopolitical Instrumentalisation: Revisiting the US Policy Towards Dying Yugoslavia. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 699–712.

Jakovina, Tvrtko (2020): Budimir Lončar: Od Preka do vrha svijeta. Zagreb, Fraktura.

Klabjan, Borut (2013): »Transnacionalne politike, nacionalna diplomacija«?: Slovenci in delovna skupnost Alpe-Jadran, 1978–1991. *Acta Histriae*, 21, 3, 409–426.

Mark, James, Iacob, Bogdan C., Rupprecht, Tobias & Ljubica Spaskovska (2019): 1989: A Global History of Eastern Europe. Cambridge, Cambridge University Press.

Nečak, Dušan (2014): Slovenski diplomati v nemško-jugoslovanskih odnosih 1949–1973. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 703–712.

Pirjevec, Jože (2016): Jugoslovanska kriza v arhivu STASI (1980–1989). *Acta Histriae*, 24, 3, 643–662.

Radeljić, Branislav (2012): Europe and the Collapse of Yugoslavia. The Role of Non-State Actors and European Diplomacy. London, Tauris.

Radeljić, Branislav (2020): The European Community and Yugoslavia's Non-Alignment Policy: From Acceptance and Collaboration to Disillusionment and Confrontation. *Eastern Journal of European Studies*, 11, 2, 312–333.

Ramšak, Jure (2014): »Socialistična« gospodarska diplomacija: dejavnost Socialistične republike Slovenije na področju mednarodnih ekonomskih odnosov 1974–1980. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 733–748.

Ramšak, Jure (2021): “Kosovo, My Land”?: Slovenians, Albanians, and the Limits of Yugoslav Social Cohesion. *Comparative Southeast European studies*, 69, 2/3, 205–222.

Repe, Božo (ur.) (2003): Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (II. del: Slovenci in federacija). Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.

Repe, Božo (2015): Milan Kučan. Prvi predsednik. Ljubljana, Modrijan.

Repe, Božo (2017): Vloga Milana Kučana v slovenski zunanji politiki. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 743–754.

Režek, Mateja (2017): »Izraelska zveza«: tajni stiki med Jugoslavijo in Izraelom v osemdesetih letih. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 671–686.

Ribičič, Ciril (1989): Zaupamo, da bi nam zaupali. *Evropa zdaj! Z Jugoslavijo k Evropi*, 2. 11. 1989, 3.

Udovič, Boštjan (2017): “We Told the Truth About Yugoslavia...”: Slovenian (para)diplomats in 1990–1992. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 713–730.

Udovič, Boštjan (2022): “Danke Deutschland!”: The Political and Diplomatic Contribution of the Federal Republic of Germany to the Creation of Independent Slovenia. *Acta Histriae*, 30, 2, 535–564.

Udovič, Boštjan & Danijela Vojinović Jačimović (2019): Osamosvojitve držav in »pozaba« zgodovinskih dosežkov: primer ne-nadaljevanja gospodarske diplomacije Jugoslavije v Sloveniji in Črni gori po njuni osamosvojitvi. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 29, 1, 55–68.

Ventresca, Roberto (2022): Neoliberal Thinkers and European Integration in the 1980s and the Early 1990s. *Contemporary European History*, 31, 1, 31–47.

Warloutet, Laurent (2018): Governing Europe in a Globalizing World. Neoliberalism and its Alternatives following the 1973 Oil Crisis. Milton Park, Routledge.

Zaccaria, Benedetto (2016): The EEC's Yugoslav Policy in Cold War Europe, 1968–1980. London, Palgrave Macmillan.

Zaccaria, Benedetto (2021): A Failed Transition: Ante Marković, the European Commission, and the End of the Cold War (1989–1990). V: Previšić, Martin (ed.): *Breaking Down Bipolarity. Yugoslavia's Foreign Relations During the Cold War*. Berlin, De Gruyter, 249–267.

Zaccaria, Benedetto (2023): Personalism and European Integration: Jacques Delors and the Legacy of the 1930s. *Contemporary European History*, first view.

Zajc, Marko (2017): Samoumeščanje slovenskih intelektualcev v simbolno geografijo Evrope in Slovenije v osemdesetih letih. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 769–776.